

verschillende aspecten als het dialecttoneel, de lekenspielen, de opera, de negentiende eeuwse theaters en de openluchttheaters komen aan de orde.

Hoewel de hoeveelheid feitenmateriaal het lezen soms wel bemoeilijkt, en er - zoals door de redactie in het voorwerk al gezegd wordt - nog veel punten zijn die uitgewerkt kunnen worden, geeft het boek een levendig beeld van iets dat vroeger door veel mensen met enthousiasme moet zijn beleefd en dat nu door de televisie zo verdrongen is. Als je het uit hebt, blijkt het een triest boek.

B. Sierman

E. J. M. Schmutzer, *Dutch Colonial Policy and the Search for Identity in Indonesia, 1920-1931* (Leiden: Brill, 1977, xiv + 178 blz., f 52,-, ISBN 90 04 05401 4).

Dit boek beschrijft de mislukking van een ideaal. Dat ideaal, in die tijd overigens niet beperkt tot Nederlands-Indië, kwam tegen het einde van de vorige en in het begin van deze eeuw in bepaalde koloniale kringen naar voren. Het hield een nieuwe oriëntatie van de koloniale politiek in, gericht op - in grote lijnen - de schepping, door Nederland in samenwerking met voor die gedachte open staande leiders van de Indonesische gemeenschappen, van een harmonieuze Nederlands-Indische samenleving met een eigen nationale identiteit, als voorwaarde voor de omvorming van de kolonie tot een moderne, zich zelf besturende natie. Aan de wieg van dat ideaal, dat in principe een breuk betekende met het aloude beleid van exploitatie van de koloniale gebieden ten bate van het moederland, stonden zowel de aan de Franse revolutie ontleende beginselen van een progressief en democratisch (neo-) liberalisme, als de filosofie van een humanitair calvinistisch christendom.

Tot de inbreng van de liberalen behoorden de beginselen van volkssouvereiniteit en kiesrecht, de gedachte dat de inheemsen, onder meer via de praktijk van deelname aan vertegenwoordigende lichamen, konden worden opgevoed tot rijpheid voor zelfbestuur en ook de overweging dat de overheid, zowel voor de verbetering van de materiële welvaart als voor de bescherming van de economisch zwakken in de maatschappij, het recht van ingrijpen in de ontwikkeling diende te hebben. Uit die kring kwam ook de bekende ereschuld-gedachte van Van Deventer voort: het moederland had jegens de kolonie iets goed te maken. Aan calvinistische kant - en hier was Abraham Kuiper de belangrijkste woordvoerder - werd de noodzaak van een ontwikkeling naar uiteindelijke autonomie eveneens tot op zekere hoogte erkend. Hier lag ook de nadruk op een economische verheffing, maar tevens op de morele verantwoordelijkheden en verplichtingen van de staat om, in samenhang met de wens om het christendom een ruimer armslag te geven, de waarden van de westelijke beschaving te verbreiden.

De bekende ethische richting in de koloniale politiek, in 1901 geïntroduceerd, was de neerslag van deze idealen. Op economisch gebied werd in beginsel gebroken met het systeem van *free enterprise*. Daartegenover werd een paternalistisch gekleurd beleid gesteld van leiding en bescherming geven ter ontwikkeling van de economische hulpbronnen van de kolonie, ter verhoging van de doelmatigheid van bestuur en economische bedrijfsvoering en ter verheffing van de inheemse samenleving, dat laatste door emancipatie, zelfontplooiing en eigen verantwoordelijkheid aan te moedigen, beter onderwijs te geven, groter deelname van Indonesiërs aan het bestuur toe te staan en vertegenwoordigende lichamen - en tenslotte, in 1916-1918 de volksraad- in te stellen, teneinde te komen tot een op de moderne idealen van het westen gebaseerd, zelfbesturend en, ondanks het pluralistisch karakter van de samenle-

ving, 'nationaal' Nederlands-Indië dat te eniger tijd zijn eigen plaats in de rij der beschaafde naties zou kunnen innemen.

In het eerste deel van zijn boek behandelt schr. de idealen en doelstellingen, in het tweede - uitgebreid - de ten uitvoerlegging ervan en in het derde de mislukking. Die mislukking was aan verschillende oorzaken te wijten, deels en meer in het algemeen - en mogelijk onvermijdelijk - samenhangend met de aard van het koloniale bewind of met de reactie van de Indonesische gemeenschap op de gebeurtenissen, deels, meer in het bijzonder, met zekere specifieke problemen die men in het kader van de ethische politiek moeilijk de baas kon. Zo ontstond er in bepaalde Nederlandse en Indonesische kringen wel een gevoel van saamhorigheid en identiteit, van bij elkaar te horen - of bij elkaar gebracht te zijn -, dat men als een soort Nederlands-Indisch nationalisme zou kunnen kenschetsen. Maar de associatiegedachte, waarvoor onder meer Snouck Hurgronje zich inzette, bleek uiteindelijk in de praktijk niet te verwezenlijken: voor het harmonieus samenleven van Nederland en Indië en, binnen de kolonie, van Nederlanders, Indonesiërs, Indo-Europeanen en andere volksgroepen, was meer nodig dan alleen een ideaal en goedbedoelde hervormingen om dat ideaal door te voeren. Tenslotte liep de ethische koers, economisch, politiek en maatschappelijk, stuk op de realiteit van wat in wezen toch altijd een koloniale verhouding bleef met de ingebouwde belangentegenstellingen tussen de overheerser en de overheerste, of zoals de Indonesische nationalistien het stelden, tussen *sini en sana* ('daar' en 'hier', dat wil zeggen de tegenpartij en de eigen partij).

In zekere zin was er sprake van een wisselwerking tussen de hoofdfactoren die verantwoordelijk waren voor de mislukking van de ethische politiek als een poging om door het creëren van een allen omvattend gevoel van identiteit en saamhorigheid de - in die tijd toch ook wel beseftte, of althans vermoede - onvermijdelijkheid van een uiteengaan van Nederland en Indië zoal niet te vermijden dan toch zo weinig pijnlijk mogelijk te laten verlopen. Voor de Nederlanders bleef, ook al was dat streven verhuuld in idealen betreffende de verheffing van de inheemse samenleving en welvaartsvermeerdering in het algemeen, het economisch profijt van de kolonie, zowel voor het moederland als voor het in Indië werkzame bedrijfsleven, vooropstaan. Dat betekende dat binnen het harmoniemodel van de ethici de rol van Nederland en de Nederlanders een leidinggevende bleef, met nadruk op de handhaving van rust en orde. Maar dat betekende dat Nederland aarzelend en mondjesmaat optrad op het stuk van verlening van politieke bevoegdheden aan de Indonesiërs en dat, waar men die bevoegdheden verleende of hervormingen doorvoerde, die vaak minder het toekomstige zelfbestuur van de kolonie dan wel een grotere efficiency van bestuursvoering op het oog hadden. Dat dan weer wekte het wantrouwen op van de Indonesische leiders die, gematigd begonnen om hun eigen wensen betreffende het zoeken naar identiteit en het verheffen van hun eigen samenleving te verwoorden en kracht bij te zetten, de indruk kregen dat zij als jongere broer aan de lijn gehouden werden en daaruit hun conclusies trokken die tot het ontstaan van een eigen Indonesisch nationalisme en tot de - ook door sommige ethische maatregelen als onderwijs, vertegenwoordigende raden, partijvorming, direct aangewakkerde - ontwikkeling van een daarop gebaseerde politieke beweging leidden. En dat tenslotte weer wekte vrees in Nederlandse kring: het moest allemaal niet te snel gaan en het moest zeker niet uit de (Nederlandse) hand lopen.

Daarmee was de kring rond. In verband met de slechte economische en sociale situatie van de inheemse bevolking was het, van Nederlands standpunt uit bekeken, noodzakelijk om te treden op te treden om de inheemse maatschappij te beschermen en te helpen zich sterk te maken tegen de invloeden van de kapitalistische economie waardoor niet alleen de dorpeelingen maar ook de middenstanders werden getroffen. Maar bij de Indonesische leiders kwam

deze politiek, begeleid door het handhaven van rust en orde als voorwaarde om de welvaart te verhogen, anders over: men wees vooral op de nauwe relatie tussen het Nederlandse bestuur en het Nederlandse bedrijfsleven. De associatiegedachte, het harmonieus samengaan van oost en west, werd door de Indonesiërs gezien als een poging tot europeanisatie en niet overtuigd van de hogere waarden van de westelijke beschaving of van het christendom zag men in die kring weinig heil in een samengaan op die voet. De staatsrechtelijke hervormingen - decentralisatie, de volksraad - werden door de Indonesiërs gewogen en te licht bevonden. Terwijl het Nederlandse onderwijsprogramma doorgezet werd ontwikkelde Taman Siswo een eigen schoolsysteem als uiting van Indonesische zelfexpressie.

Ook bepaalde Nederlandse kringen keerden zich tegen de ethische koers die zij te ver vonden gaan: hier ontmoeten we een man als Colijn, maar ook een minder bekende als het kamerlid Feber - de laatste verantwoordelijk voor het amendement op de Indische Staatsregeling dat de zogenaamde inlandse meerderheid in de Volksraad terugdraaide. Tegen het einde van de jaren-twintig bleek dat er door de ethische politiek, die te veel uit de slinger gegaan was voor toonaangevende Nederlandse kringen en die te weinig ver uitgeslagen was voor de Indonesische politieke beweging, inplaats van een harmonieuze samenleving een polarisatie was ontstaan die duidelijk langs raciale lijnen liep: Nederlanders tegen Indonesiërs. De meerderheid van de Nederlandse bevolking van Nederlands-Indië zag weinig in de nationale zaak van Nederlands-Indië en richtte zich op een Nederlands 'nationalisme' binnen de kolonie; de Indonesische politieke leider van die tijd was intussen Soekarno geworden, tegen wie de overheid, nota bene onder een ethische gouverneur-generaal, de geijkte maatregelen nam. Tevens was er een wijziging in de Nederlandse politiek: niet langer een ontwikkeling naar zelfbestuur, maar een rechtvaardiging van het Nederlandse gezag.

Dit is een goed, en verhelderend, boek over een periode waarin mogelijk de verbreking van de banden tussen Nederland en Indonesië anders had kunnen verlopen dan gebeurd is als de oude Adam van het kolonialisme zich minder krachtig had gemanifesteerd. Maar dat is een onhistorische constatering. Een schoolmeesterachtige tot slot, namelijk dat in de bijlagen sprake is van een tamelijk ongebruikelijke datering: 9/17/1936 voor 17 september 1936 is nog wel te traceren, maar bij de ambtsaanvaarding van Roosenboom (10/3/1899) weifelt men tussen 10 maart of 3 oktober. Het is trouwens Rooseboom, en ook Van der Wijk (in plaats van Van der Wijk). Verder niets dan goeds.

J. M. Pluvier

S. L. van der Wal, ed., *Besturen Overzee. Herinneringen van oud-ambtenaren bij het binnenlands bestuur in Nederlandsch-Indië* (Franeker: Wever, 1977, 331 blz., f 45,-, ISBN 90 6135 253 3).

Daniël van der Meulen, *Hoort gij de donder niet? Begin van het einde der Nederlandse gezagvoering in Indië. Een persoonlijke terugblik* (Franeker: T. Wever, 1977, 365 blz., f 35,-, ISBN 90 6135 254 1).

'De tijd dringt', schrijft Van der Wal in zijn inleiding tot *Besturen Overzee*. Het duurt niet lang meer, of de overlevenden van de laatste generatie van Indisch-mensen, hoe taai die ook blijkt te zijn, zal voorgoed het zwijgen zijn opgelegd. Van het bestuurscorps, dat in 1942 zo'n 700 man telde, is thans driekwart of meer weggefallen. Van de nog levenden ligt de gemiddelde leeftijd ergens tussen 70 en 80. Wat die generatie-van-toen nog aan mémoires, beschouwingen, pogingen tot oordeel heeft kunnen vastleggen en wat zij daaraan in deze late jaren alsnog